

GÁFRIKOVÁ, GIZELA (ed.): POSLEDNÉ VECI ČLOVEKA. ŠTÚDIE K DEJINÁM SLOVENSKEJ DUCHOVNEJ KULTÚRY 17. – 18. STOROČIA. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2010. 255 s.

Z dielne Oddelenia dejín staršej slovenskej literatúry Ústavu slovenskej literatúry SAV už tradične vychádzajú podnetné zborníky venované výskumom z vývinu slovenskej literatúry a kultúry. Aj prezentovaný súbor štúdií editorky Gizely Gáfrikovej *Posledné veci človeka. Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17. – 18. storočia* predstavuje dlho nerefektované, no v minulosti i v prítomnosti spoločnosťou živo pociťované a vyjadrované eschatologické otázky súvisiace so smrťou človeka, jeho prípravou na prechod zo smrti do večného života či zatratenia, no najmä o viere v dokonalý posmrtný život, v splynutí človeka s Bohom. Veľmi hutne sa táto myšlienka pretavila do konštatovania editorky v predslove k predkladanému zborníku: „*Ved' vzťah človeka i spoločensva k smrti (a k posledným veciam vôbec) vyjadruje v skutočnosti ich vzťah k životu*“ (s. 8).

Súbor vedeckých štúdií je výsledkom multidisciplinárneho vedeckého seminára uskutocneného z príležitosti 250. výročia vzniku eschatologickej básnickej skladby H. Gavlovičova *Škola kresťanská*. Predstavuje štúdie z oblasti literárnej histórie, dejín výtvarného umenia, všeobecných dejín, etnomuzikológie, dejín novolatinskej spisby, historickej jazykovedy a dejín knižnej kultúry. Integrujúcou zložkou vedeckých štúdií pätnástich autorov je snaha predstaviť a osvetliť niektoré doteraz málo riešené otázky vždy aktuálnej funerálnej kultúry v širšom dobovom literárnom i kultúrno-historickom kontexte.

Hoci je zborník venovaný výročiu vzniku obsažnej Gavlovičovej eschatologickej skladbe o smrti, súde, pekle a nebi, autori pertraktujú široký okruh otázok o kresťanskom chápaní smrti.

Okruh príspevkov otvára františkánsky páter Juraj Andrej Mihály OFM, ktorý v príspevku *Posledné veci človeka* a františkánska spiritualita odokrýva viaceré aspekty františkánskej duchovnosti, ktorá pramení v eschatologickým ponímaní zakladateľa rehole sv. Františka. Svätý František nevníma smrť ako koniec života; smrť je však hrozbou pre tých, ktorí zlyhajú pri pokání a aj pri prijatí nemej tváre na ceste do blaženej večnosti. Príspevkom zborníka k jubileu vzniku rukopisnej Gavlovičovej básnickej skladby *Sskola Krestanska, z wersami zwazana, k čytani, a k spiwaňi, y k Rozgimaňi sporadana. O čtyrech poslednich wecach Čloweka, O Smrti, o Sude, o Pekle, a o Nebi k potupeni hrachu, a wsseckej Marnosti...* z roku 1758 je štúdia editorky zborníka Gizely Gáfrikovej. Na pozadí tzv. príkladovej literatúry z pera Hugolína Gavloviča autorka v štúdiu *Život a smrť* v Gavlovičových básnických skladbách interpretuje ponímanie života a smrti tohto františkánskeho mnícha v jeho dialogických veršovaných skladbách *Valašská škola mravov stodola* a *Škola kresťanská*. Fyzická smrť sa podľa františkánskej spirituality v ponímaní H. Gavloviča „*ozrejmjuje ako nevyhnutnosť, ktorá nemusí znamenať náš definitívny zánik. O kvalite jestvovania za jej prahom rozhodujeme v každej minúte nášho života. A každá minúta života je preto zároveň príležitosťou naplniť jeho zmysel tak, aby sme mohli byť zahrnutí do počtu spravodlivých*“ (s. 26 – 27). Problematiku autorových postupov v Gavlovičových básnických skladbách v súvislosti s typickou metódou barokovej literatúry (metóda názornosti, variácie motívov a poetiky kontrastu) predstavuje Lenka Rišková v štúdiu *Názornosť* ako jeden z autorových postupov v *Škole kresťanskej*.

Problematiku jezuitskej eschatologickej školy zameranej na vizualizáciu, zobrazovanie abstraktných predstáv o posledných veciach človeka v učení katolíckej cirkvi v príspevku *Posledné veci* v jezuitskej spiritualite pertraktuje

je Zuzana Dzurňáková. Konštatuje v ňom, že práve Ignác z Loyoly vo svojich duchovných cvičeniach naznačil nový prístup, ktorý spočíval v presne stanovenom meditačnom postupe syntézy textovej a obrazovej formy rozjímaní a exercičných cvičení. Nielen Ignác z Loyoly, ale aj mnohí ďalší jezuitskí autori, ktorých práce vo svojom príspevku cituje Z. Dzurňáková, poskytovali širokú škálu námetov pre každodenné využitie, najmä pri príprave kázní, pri tvorbe katechéz pre veriacich počas jezuitských misií v mestách a dedinách. Polemickú spisbu ako formu konštruktívneho interekleziálneho dialógu v rámci snáh o zjednotenie cirkví v Uhorsku v 16. – 18. storočí predstavuje Svorad Zavarský v štúdiu Eschatologické motívy v náboženskej polemike. Pri svojich úvahách vychádza z koncepcie polemických spisov Martina Sentivánioho, ktorý na obranu rímsko-katolíckej viery uvádza päťdesiat dôvodov pre konverziu do rímskokatolíckej cirkvi. Eschatologické otázky o smrti, poslednom súde, no predovšetkým viera vo večný život boli zdrojom pre hľadanie záruk spásy, ktoré vzdelaný a racionálne zmýšľajúci človek mohol nájsť v argumentáciách obsiahnutých v polemickej literatúre. Práve z polemických eschatologických textov vychádza aj racionalizmus, podľa ktorého človek pri smrti musí iba sám čeliť definitívnemu rozhodnutiu na Božom súde, kde Boh bude požadovať rozumové vysvetlenie konania a rozhodnutia človeka počas jeho pozemského života. S. Zavarský ďalej v súvislosti s tvorbou polemických spisov zdôrazňuje ich pragmatický zmysel, preto „by sme v nich darmo hľadali vyšší estetický rozmer“ (s. 73). Problematike funerálnej kultúry, najmä homiletickej tvorbe sa venuje Erika Brtáňová v príspevku *Obraz smrti v pohrebnej homiletike 17. – 18. storočia*. Pri porovnaní a interpretácii kázňového materiálu v dobovej homiletickej produkcii J. Fándlyho (*Príhodné a svätečné kázne*, 1795 – 1796) a na príklade dvoch pohrebných kázní pri úmrtí Juraja Tranovského od bodického farára Melichara Smrtníka a lupčianskeho farára Jána Lochmanna publikovaných v homiletickom zborníku *Vale Transcianum (aneb Kázání pohřební*

učiněné při pohřbu slavné a svatě paměti dvojctihodného a slovutného muže kněze Jiříka Tránovského z roku 1637) E. Brtáňová konštatuje, že dobová pohrebná kázňová produkcia nepodávala iba obraz smrti, ale vystupovala s presvedčivými dôkazmi o význame a primeranom spôsobe pozemského života.

Jozef Medvecký sa vo svojom príspevku venuje interpretácii epitafu Petronely Zmeškalovej v Brezovici (1600) a eschatologickým témam v protestantskom umení 17. storočia na Slovensku. Barokové umenie ovplyvnené učeními protestantskej cirkvi na Slovensku demonštruje špecificky definovaný vzťah slova a obrazu v symbióze textu a jeho obrazového vyjadrenia. Marta Keruľová poukazuje na odkaz antického básnictva, starorímskej poetiky, na dedičstvo stredovekej kresťanskej filozofie pri tvorbe príležitostnej latinskej poézie, najmä epicédií a epitafov. Keďže ide o žáner so smútočnou tematikou, ktoré sú najviac prístupné emocionálnemu i kresťanskému interpretovaniu skutočnosti. M. Keruľová vo svojom príspevku *Epicédium* – atribút konečna a prísľub nekonečna sprostredkúva náboženský aspekt humanistického i barokového ponímania eschatologických motívov a obrazov v príležitostnej poézii. Na príklade diel Jána Bocatia, Martina Rakovského, Juraja Koppaya, Jakuba Jakobeaa a Pavla Šramka poukazuje na zaujímavé nadväznosti príležitostnej poézie na domácu i európsku starovekú i stredovekú tradíciu. Barokovú reflexiu posledných vecí človeka obsiahnutú v pohrebnej tlači *Srdečné a veľmi žalostivé slzy...* analyzuje Timotea Vráblová a zdôrazňuje osobitosti slovenskej príležitostnej pohrebnej poézie evanjelickej proveniencie na úrovni jazyka i žánrovej skladby. Ako súčasť eschatologického konceptu v protestantskej barokovej poézii sa v príspevku prezentuje rovnako aj ideál dobre prežitého života, ktorý je prirodzeným predpokladom pre dobré zmierenie a večný život po smrti. V príspevku *Poznámky na margo knihy Pavla Šramku Života i Smrti požehnaná Památka* sa Peter Mráz venuje žánrovému zaradeniu tohto Šramkovho biografického veršovaného diela, ktoré z hľadiska súčasnej lite-

rárno-historickej genológie ostáva naďalej nezaraďené.

Vydania príležitostnej epicediálnej a pohrebnej tvorby tvoria významnú zložku knižnej kultúry v 18. storočí, pre ktorý je príznačný aj istý typografický stereotyp. Ivona Kollárová v príspevku Pohrebné kázne a epicédie v segmente príležitostných vydaní poukazuje na viaceré doteraz nepoznané aspekty vydávania, distribúcie a recepcie takejto príležitostnej tvorby. Gabriela Žibritová a Jana Skladaná v spoločnej štúdií Neznáma príručka duchovnej starostlivosti o umierajúcich (*Zlatý pramen vedúcy k životu večnému...* z rokov 1695 a 1716) predstavujú doteraz neznámu príručku pre kňazov, ktorá slúžila ako pomôcka pri rozličných situáciách spojených s poslednými vecami človeka. Nález exemplára tejto príručky v slovenskom jazyku v rumunskom Sedmohradsku naznačuje, že v tomto prostredí žil okruh príslušníkov slovenskej jazykovej komunity. V súvislosti s jazykovou analýzou pamiatky sa konštatuje, že ide o slovenčinu s množstvom českých jazykových prvkov v oblasti pravopisu, hláskoslovia, tvaroslovia, slovotvorby i lexiky.

Príspevok Hany Urbancovej Pohrebné plače a duchovné piesne-odobierky: dva piesňové žánre v jednom obradovom kontexte tvorí záverečnú kapitolu recenzovaného zborníka. Na základe porovnávacej sondy autorka príspevku analyzuje dva tradičné piesňové žánre spájajúce sa s pohrebnými obradmi a obyčajami: rituálny plač a duchovnú pieseň-odobierku. Historický piesňový materiál dokazuje koexistenciu týchto dvoch žánrových foriem v pohrebnom obrade paralelne vedľa seba, čo je dôkladom pohansko-kresťanského synkretizmu príznačného pre ľudovú vieru. Doterajšie výskumy piesňového materiálu podporujú skutočnosť, že ku kontaminácii obidvoch piesňových žánrov na úrovni piesňovej štruktúry nedochádzalo. H. Urbancová však uvádza zaujímavý príklad prieniku pohrebného plaču a kancionálovej duchovnej piesne z lokality Dačov Lom v Honte *Takliž já přede v úzkosti* na úrovni piesňovej štruktúry. Autorka príspevku však konštatuje, že ide skôr o ojedinelý prí-

klad synkretizmu rituálneho plaču a duchovnej piesne-odobierky, ktoré v kontexte smútočného obradu fungovali popri sebe ako dva komplementárne a špecifické žánre. Peter Žeňuch v záverečnom príspevku podáva obraz eschatologického videnia smrti na príklade paraliturgickej piesňovej tvorby v prostredí východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Poukazuje na niektoré osobitosti náuky o posmrtnom živote a dokladuje aj niektoré prejavy náboženského synkretizmu eschatologického učenia príznačné pre prostredie byzantsko-slovanského obradu.

Okruh eschatologických otázok v písomných autorských žánroch i v tradičných ľudových náboženských prejavoch v prostredí rímsko-katolíckej cirkvi, protestantskej i byzantsko-slovanskej kultúrno-religióznej tradície je neoddeliteľnou súčasťou duchovnej kultúry Slovenska. Recenzovaný súbor štúdií je preto cenným príspevkom k výskumu tejto problematiky, najmä ak ide o doposiaľ neopodstatnene zanedbávanú oblasť interdisciplinárneho spoločensko-vedného i antropologického výskumu.

Katarína Žeňuchová

AKO ČITAŤ TRAKTÁTOVÚ LITERATÚRU 17. – 18. STOROČIA. Editorka Timotea Vráblová. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Divis-Slovakia, 2009. 140 s.

Monografický zborník s mimoriadne pritažlivou estetickou úpravou je ďalším povšimnutiahodným znamením živého záujmu o literárnovedné poznávanie rozmeru staršej slovenskej literatúry. Sledovanie synkretických premien traktátového žánru v rámci storočí, smerov a vierovyznaní ponúklo vzhľadom na rozsahom veľké východiskové texty bohatý výskumný priestor, alebo presnejšie povedané, autori dokázali vytiažiť z originálnych znení maximum. K prvému traktátu protestantského kňaza, pietistu Eliáša Mileca *O lstech a chytros-*